

УДК 930.85:341.16:001

НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ЮНЕСКО В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ В ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ

О.І. Дутчак

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Нематеріальна культурна спадщина – це культурно-духовні особливості, які й вирізняють один етнос від іншого, формуючи його національну ідентичність. Найбільш унікальні об'єкти входять до ряду списків ЮНЕСКО нематеріальної культурної спадщини людства. Першим українським елементом, внесеним 5 грудня 2013 року до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО, став Петриківський розпис.

Для збереження та збагачення переліку об'єктів нематеріальної культурної спадщини і включення останніх до світових надбань у цій сфері, необхідно розробити національну програму їх вивчення, відродження, збереження та використання в туристичній діяльності. Зрозуміло, що виконання такої програми потребує створення туристично-інформаційних центрів популяризації об'єктів української культурної спадщини, які виконують функції інформаційного, координаційного та навчального осередків, підтримуючи розвиток туризму і забезпечуючи тим самим стратегічний розвиток внутрішнього та в'їзного туризму.

Ключові слова: нематеріальна культурна спадщина, ЮНЕСКО, Петриківський розпис, туризм.

Вступ. Про нематеріальність деяких видів культурної спадщини людства вперше в історії ЮНЕСКО розпочали мову на Всесвітній конференції в Мехіко у 1982 р. У 1989 р. міжнародна ор-

ганізація ЮНЕСКО прийняла «Рекомендації ООН про збереження традиційної культури і фольклору» [6] всього людства. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини була прийнята Генеральною конференцією ЮНЕСКО 17 жовтня 2003 р. У ній взяли участь 139 країн. Правом номінування до списків нематеріальної культурної спадщини користуються країни, що ратифікували Конвенцію про охорону нематеріальної культурної спадщини (151 держава). Перш ніж подавати елементи до розгляду, будь-яка країна повинна мати свої національні (місцеві / регіональні) переліки нематеріальної історико-культурної спадщини. Крім того, ЮНЕСКО сформовано певні критерії включення до списків/реєстрів ЮНЕСКО елементів нематеріальної культурної спадщини та практик з охорони таких об'єктів [6].

Мета статті полягає у аналізі проблем внесення об'єктів нематеріальної культурної спадщини України до реєстрів ЮНЕСКО, перспективи їх використання у туристичній галузі.

Відповідно до Конвенції ЮНЕСКО, термін «нематеріальна культурна спадщина» означає «звичаї, форми представлення та вираження, знання і навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори, визнані співтовариствами, групами і, в деяких випадках, окремими особами в якості частини їх культурної спадщини» [5]. Тобто це культурно-духовні (матеріальні та нематеріальні)

особливості, які й вирізняють один етнос від іншого, формують його національну самобутність. Нематеріальна культурна спадщина проявляється, за Конвенцією, у таких галузях [5]:

- усних традицій та формах вираження, що охоплюють також мову як носія нематеріальної культурної спадщини;
- виконавських мистецтвах;
- звичаях, обрядах, фольклорі, традиційних святах;
- знаннях та практиках, пов'язаних з природою та всесвітом (народні знання);
- традиційних ремеслах (художніх народних промислах).

Згідно із Конвенцією, «охорона нематеріальної культурної спадщини» означає «заходи, спрямовані на забезпечення життєздатності нематеріальної культурної спадщини, у тому числі її ідентифікації, документування, дослідження, збереження, захисту, популяризацію, підвищення її ролі, її передачу наступним поколінням, зокрема шляхом формальної та неформальної освіти, а також відродження різних аспектів такої спадщини» [5].

На сьогодні ЮНЕСКО сформовано ряд списків – реєстрів нематеріальної культурної спадщини людства [4, с.3] та практик її охорони, зокрема:

- Список нематеріальної культурної спадщини, що потребує термінової охорони (31 номінація з 15 країн).
- Репрезентативний список нематеріальної культурної спадщини людства (включає 257 об'єктів із 86 країн) – аналог Списку світової культурної спадщини. Він забезпечує наочність і популярність нематеріальній культурній спадщині та має сприяти поглибленню усвідомлення її значення та заохочення діалогу на основі поваги до культурного різноманіття.

- Реєстр передового досвіду (10 позицій). Він містить кращі практики (програми, проекти, заходи) з охорони нематеріальної культурної спадщини людства, що найкраще відображають принципи і цілі Конвенції.

Лідерами з внесення своїх об'єктів до Списку нематеріальної культурної спадщини є Китай (37) та Японія (21). Російська Федерація та Республіка Білорусь мають відповідно два та один об'єкти. Такі об'єкти є надзвичайно різноманітними. Сюди входять колективні номінації, подані від кількох країн (аргентинське танго, середземноморська кухня, ісламське свято Навруз), так і індивідуальні (Киргизьке мистецтво виготовлення традиційних повстяних килимів, вірменський епос «Давид Сасунський» чи традиційний чоловічий словацький танець «вербунк», в якому зображається навчання селян, завербованих до армії). Як свято, що потребує захисту через міграцію населення в міста та втрату інтересу до нього серед молоді, було визнано традиційний білоруський новорічний обряд Царі Коляди, відомий з XVII ст. та поширений в селі Семежево. Від Росії у 2008 р. було внесено до реєстру культурний простір та усну творчість старовірів Забайкалля та якутський героїчний епос «Олонхо» [4, с. 4].

Україна приєдналася до Конвенції (ратифікувала її) у 2008 р. (Закон України №132 від 06.03.2008 р.) [6]. У грудні 2012 р. Міністром культури України було сформовано Перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України (Наказ Міністерства № 1521), представлений на розгляд незалежних експертів та фахівців. Зокрема, до зазначеного вище Списку було включено наступні елементи української історико-культурної спадщини:

1) Косівська кераміка як традиційне ремесло Карпатського регіону (Івано-Франківська обл., м. Косів);

2) Кролевецькі ткани рушники – традиційна техніка перебору з ремізно – човниковим ткацтвом у поєднанні червоно-білих кольорів (Сумська обл., м. Кролевець);

3) Опішнянська кераміка – автентичне гончарне мистецтво (Полтавська обл., Зіньківський район, смт. Опішне);

4) Петриківський розпис – українське декоративно-орнаментальне малярство (Дніпропетровська обл., Петриківський р-н, смт. Петриківка) [4, с. 4].

Першим українським елементом, внесеним 5 грудня 2013 року до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО, став Петриківський розпис. Хутір Петриківка був заснований у 1772 р. останнім кошовим отаманом Запорізької Січі Петром Калнишевським. Світові «Петриківку» «відкрив» у ХІХ ст. Дмитро Яворницький – визначний український історик та етнограф. Визначальними рисами розпису, що відрізняють його від інших видів малярства, є техніка виконання, візерунки, їх кольори, біле або світло-жовте тло.

Техніка малювання «від себе» є однією з визначальних рис Петриківського розпису, що відрізняє його від інших технік декоративного малярства. Характерною рисою Петриківського розпису є те, що весь малюнок розпису, ніби розгорнутий на площині стіни, аркуша паперу чи декоративної тарілки, має поверхневе зображення. При цьому лінії стебел і гілок не перетинаються між собою, а багато елементів розпису (квіти, листя, ягоди) мають силуетне зображення, що само собою підкреслює декоративне зображення розпису. Фігури птахів, звірів, людей мають здебі-

льшого контурне зображення. Тварин малюють у профіль, а квіти – в анфас.

З настанням Першої світової війни, а потім внаслідок колективізації 1920-х років, що супроводжувалась репресіями проти українців, Петриківський розпис як промисел занепав. Після 1936 року, коли в Києві відкрилась перша виставка народної творчості, на якій були показані твори художників із Петриківки, про них дізналася вся Україна, опісля прийшло широке, у тому числі міжнародне визнання цього унікального народного мистецтва.

Розвиток туризму в Україні потребує наукового дослідження, розробки й популяризації привабливих для задоволення туристичного попиту об'єктів. В умовах визнання пріоритетності туризму в соціально-економічному розвитку України і набуття ним характеру потужної туристсько-рекреаційної індустрії підвищення уваги до проблем формування й популяризації привабливих для туристів об'єктів відвідування стає доволі актуальним [6].

За таких умов виведення українського туризму на вищий щабель розвитку потребує вивчення, освоєння та презентації світовій спільноті туристичних ресурсів країни. Особливої уваги серед туристичних ресурсів заслуговують об'єкти нематеріальної культурної спадщини українського народу, що виступають підґрунтям пізнавально-екскурсійного, етнічного й паломницького видів внутрішнього та в'їзного туризму. Це підсилюється тим, що Державною програмою розвитку туризму в Україні пріоритетним напрямом визначено в'їзний і внутрішній туризм. Та все ж до цього часу проблемам вивчення, збереження й популяризації української нематеріальної культурної спадщини не приділялося достатньої уваги, хоча

регіони України мають надзвичайно багату не тільки природну та рекреаційну, а й етнокультурну ресурсу базу, що виступає передумовою диверсифікації туристичного продукту. Цим пояснюється те, що серед переліку об'єктів нематеріальної культурної спадщини, які охороняються ЮНЕСКО, є тільки один український [8, с. 12].

Ще у 2008 р. Україна подала на розгляд міжнародного журі Національний Сорочинський ярмарок в якості об'єкта для внесення до переліку об'єктів нематеріальної культурної спадщини, що охороняється ЮНЕСКО. Цей об'єкт поєднує в собі фольклорно-етнографічні традиції, обрядові дійства та традиційні ремесла українського народу. Прийняття рішення щодо включення Національного Сорочинського ярмарку до переліку об'єктів нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО можливе після перевірки унікальності цієї номінації та заходів держави щодо її збереження й популяризації в своїй країні. Термін для перевірки й прийняття такого рішення становить два роки [6]. Як бачимо, він і досі не включений до переліку.

Слід зазначити, що українські об'єкти нематеріальної історико-культурної культурної спадщини відображають збережену етнокультурну самобутність етнорегіонів України: Буковини, Гуцульщини, Бойківщини, Покуття, Опілля Закарпаття, Волині, Поділля, Слобожанщини тощо. Наявність збереженої автентики та її більш активне використання при розробці турпродукту може підвищити конкурентні переваги українських соціокультурних послуг на світовому ринку та зростання внутрішнього попиту. Одночасно такі процеси сприятимуть відродженню та збереженню етнокультурної самобутності

представників всіх етногруп України та її нацменшин. Розвиток туризму на основі поживлення використання ресурсів нематеріальної культурної спадщини регіонів країни вирішить також низку нагальних соціальних проблем, зокрема безробіття і т.п., а також сприятиме вихованню національно-патріотичних почуттів громадян [5].

Вивчення та інвентаризація наявних і можливих для використання об'єктів нематеріальної культурної спадщини в туристичному бізнесі України потребують залучення до цієї роботи науковців та інших фахівців з історії і культурології, практиків туристичної сфери та всіх небайдужих до цих проблем громадян, а також застосувати рейтингову оцінку таких об'єктів [6].

Падіння темпів розвитку туризму в сучасних умовах фінансово-економічної скрути та агресії з боку Російської Федерації (протягом першого кварталу 2014 р. порівняно з аналогічним періодом 2013 р. кількість в'їзних туристів зменшилася приблизно удвічі порівняно з минулорічними показниками [2]) не тільки не знімає, а навпаки, загострює проблему диверсифікації українського національного туристичного продукту шляхом інтенсифікації залучення об'єктів нематеріальної культурної спадщини до його формування. Використання об'єктів нематеріальної історико-культурної спадщини України може здешевлювати низку послуг та, як наслідок, сприяти збільшенню попиту на такі послуги. Багатство та різноманітність нематеріальної культурної спадщини України може забезпечити розвиток туризму навіть у кризових умовах [7].

Серед великої кількості об'єктів нематеріальної культурної спадщини, які сформувалися як об'єкти туристичного інтересу, слід виокремити:

- Національний Сорочинський ярмарок;
- легенди Криму та Карпат, пов'язані з видатними історичними подіями та персоналіями;
- святкування Івана-Купала, що не поступається карнавалом, занесеним до переліку свят, що охороняються ЮНЕСКО;
- вертепи та різдвяні колядки, які поєднують карнавальні й пісенні дії;
- писанкарство, гончарство, кобзарство та ін., що виражають матеріальну культуру і декоративно-прикладне мистецтво [3, с. 159];
- мольфарство, чаклунство як специфічний етнокультурний феномен українців.

Отже, історико-культурна спадщина, як матеріальна, так і нематеріальна, має величезне значення і вплив на моральне і духовне життя суспільства. Для збереження та збагачення переліку об'єктів нематеріальної культурної спадщини, включення їх до реєстрів надбань людства, необхідно розробити національну програму їх вивчення, відродження, збереження та використання в туристичній й у соціокультурній діяльності загалом. Все це потребує вагомої державної фінансової підтримки, цілеспрямованої державної політики, спрямованої на вивчення й відродження історико-культурної спадщини етнорегіонів України, її культурних надбань відповідно до Конвенції ЮНЕСКО з цих проблем.

Література та джерела

1. Василенко В. О. Діяльність ЮНЕСКО по збереженню світової спадщини людства / В. О. Василенко // Шевченківська весна: матер. наук.-практ. конф. молодих учених. – К., 2008. – Вип. IV, ч. 2. – С. 65–67.

2. Довідка про динаміку туристичних потоків в Україні за 2014 рік [Електронний ресурс] / Головне управління статистики у м. Київ. – Режим доступу: <http://www.kiev.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=538&lang=1>.

3. Збереження нематеріальної культурної спадщини музеями України в добу глобалізації / Шості культурологічні читання пам'яті В. Подкопаєва : мат. всеукр. н.-п. конф. «Національний мовно-культурний простір України в контексті глобалізаційних та євро інтеграційних процесів» (Київ, 3–5 черв. 2009 р.) / М-во культури і туризму України, ДАКККіМ. – К., 2009. – С. 158–160.

4. Збережемо цінності Землі нашої // Організація Об'єднаних Націй : основні факти. – Париж : Весь Світ, 2008. – С. 3–5.

5. Мельничук О. І. Концепція нематеріальної культурної спадщини. Формування в міжнародному праві / О. І. Мельничук // Пам'ятки України: історія та культура. – 2003. – № 3. – С. 12–17.

6. Нематеріальна культурна спадщина. Співпраця з ЮНЕСКО [Електронний ресурс] / Укр. центр культурних досліджень. – Режим доступу : <http://culturalstudies.in.ua/UNESCO/unesco-sp1.php>.

7. Проблеми та перспективи розвитку туризму в Україні на сучасному етапі [Електронний ресурс] / Міністерство культури України. – Режим доступу : <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/183853>.

8. Про затвердження Державної програми охорони та збереження нематеріальної культурної спадщини на 2004 – 2008 роки : Постанова Кабінету Міністрів від 23 груд. 2004 р. № 1732 // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 52. – С. 11–12.

Dutchak H.I. INTANGIBLE CULTURAL UNESCO HERITAGE IN UKRAINE: PROSPECTS FOR USE IN TOURISM INDUSTRY. *Intangible cultural heritage are cultural and spiritual characteristics that distinguish different ethnic groups, form their own national identity. The most unique intangible cul-*

tural heritage is listed in the UNESCO List of Intangible Cultural Heritage of Humanity. The Petrykivsky painting is the first Ukrainian element that was included into the UNESCO Representative List of Intangible Cultural Heritage of Humanity on December 5, 2013. It is extremely important for the development of tourism industry in Ukraine. There are six architectural and one natural sites in Ukraine included into the list of the UNESCO World Heritage.

To preserve and enrich the list of Intangible Cultural Heritage and achieve the inclusion of Ukrainian sites in the UNESCO World Heritage we need to develop a national program of their study, improvement, preservation and use in tourist activity. It is clear that implementation of such a program requires creation of tourist information centres to popularize elements of Ukrainian cultural heritage that perform information, coordination and training functions supporting the development of tourism and providing strategic development of domestic and inbound tourism in Ukraine.

Keywords: intangible cultural heritage, UNESCO, Petrykivsky painting, tourism.

Дутчак О.И. НЕМАТЕРИАЛЬНОЕ КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ ЮНЕСКО В УКРАИНЕ: ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В ИН-

ДУСТРИИ ТУРИЗМА. Нематериальное культурное наследие – это культурно-духовные особенности, которые и отличают один этнос от другого, формируя его национальную идентичность. Наиболее уникальные объекты входят в ряд списков ЮНЕСКО нематериального культурного наследия человечества. Первым украинским элементом, внесенным 5 декабря 2013 в Репрезентативный список нематериального культурного наследия человечества ЮНЕСКО, стала Петриковская роспись.

Для сохранения и обогащения перечня объектов нематериального культурного наследия и включения новых объектов к мировым достижениям в этой сфере, необходимо разработать национальную программу их изучения, возрождения, сохранения и использования в туристической деятельности. Понятно, что выполнение такой программы требует создания туристско-информационных центров популяризации объектов украинского культурного наследия, которые выполняют функции информационного, координационного и учебного центров, поддерживая развитие туризма и обеспечивая тем самым стратегическое развитие внутреннего и въездного туризма.

Ключевые слова: нематериальное культурное наследие, ЮНЕСКО, Петриковская роспись, туризм.